



UvA-DARE (Digital Academic Repository)

'De kunst is geheel en al bijzaak'. De moeizame carrière van C.C. Huijsmans (1810-1886), tekenmeester in Brabant
van Giersbergen, W.M.J.I.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Giersbergen, W. M. J. I. (2003). 'De kunst is geheel en al bijzaak'. De moeizame carrière van C.C. Huijsmans (1810-1886), tekenmeester in Brabant Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Verantwoording

Constant Huijsmans (1810-1886), kunstenaar en tekenmeester, zette zich, voor zover bekend, als eerste in voor professionalisering van het vak tekenen binnen het Nederlandse beroepsonderwijs. Van 1836 tot 1866 was hij tekenmeester op het Stadstekeninstituut en de Koninklijke Militaire Akademie (KMA) in Breda en vanaf 1866 op de Rijks-HBS en de burgeravondschool te Tilburg. Daarnaast had Huijsmans zitting in de landelijke examencommissie MO-tekenen en boetseren en in diverse regionale examencommissies.

Tekenen vormde in de negentiende eeuw de basis voor de (kunst)nijverheid. Op de tekenscholen, voor elke gemeente van enige omvang vanaf 1817 verplicht, werd het grootste deel van de tijd besteed aan het aanleren van deze vaardigheid. Hoewel de scholen wettelijk verplicht waren het vak tekenen te onderwijzen, ontbrak het vanaf het begin aan van overheidswege opgestelde richtlijnen. Uniformiteit in opleiding, programma en methode was dan ook ver te zoeken. Evenmin waren tekendocenten aan algemeen geldende eisen onderworpen. Huijsmans voelde zich geroepen tegen deze wantoestand te ageren. Vanaf 1853 publiceerde hij zijn visie herhaalde malen in het maatschappijbetrokken tijdschrift *De Gids*. Hierin liep hij vooruit op het debat dat pas vanaf de jaren zeventig op nationaal niveau gevoerd zou worden en in de jaren tachtig zou resulteren in centralisatie van het tekenonderwijs. Huijsmans mocht het allemaal nog net meemaken maar hij was er niet meer bij betrokken.

Huijsmans bewoog zich in verschillende werelden en hij maakte grote maatschappelijke en politieke veranderingen mee die allemaal invloed hadden op zijn persoonlijke leven en zijn maatschappelijke positie. Op de genoemde beroepsopleidingen werkte Huijsmans binnen diverse wettelijke kaders. Vooral op de KMA en de Rijks-HBS wogen de politieke omstandigheden zwaar. Huijsmans' maatschappelijke positie valt niet alleen af te lezen aan de verschillende instituten waar

hij werkzaam was maar ook aan zijn publicaties in het tijdschrift *De Gids*.

In deze studie komen de volgende vragen aan de orde:

- Welke ontwikkelingen speelden in het negentiende-eeuwse tekenonderwijs voor de 'nuttige' kunsten?
- Wat is de bijdrage van Constant Huijsmans aan deze ontwikkelingen geweest?
- Welke invloed hadden zijn bemoeienissen met het tekenonderwijs op zijn persoonlijke leven?

Bij de beantwoording van deze vragen is gekozen voor een biografische benadering waarbij recht wordt gedaan aan de betekenis van Constant Huijsmans voor het culturele leven in het negentiende-eeuwse Noord-Brabant.

Huijsmans pleitte voor een herziening van het tekenonderwijs omdat het bestaande bepaald niet gericht was op de beroepspraktijk. Zeker nadat vanaf 1850 de industrialisatie geleidelijk op gang kwam, schoot het in zijn ogen het doel voorbij. Al in een vroeg stadium signaleerde Huijsmans deze tekortkomingen en de vraag moet worden gesteld in hoeverre Huijsmans de mogelijkheid had binnen de wettelijke kaders het tekenonderwijs te hervormen en in hoeverre hij bij machte was de bestaande situatie te beïnvloeden.

Huijsmans heeft tijdens zijn leven nooit de erkenning gekregen die hij verdiende, noch in zijn hoedanigheid als gekwalificeerd tekenmeester, noch in de rol die hij speelde in de professionalisering van het vak tekenen. Hij raakte zelfs totaal in vergetelheid. Het enige wat er van hem nog rest zijn enkele tekeningen en schetsboekjes, een handvol schilderijen, enkele publicaties en een zeer onvolledige correspondentie.

De eerste die aandacht aan hem besteedde was H.F.J.M. van den Eerenbeemt die ontdekte dat Vincent van Gogh kortstondig les had gehad van Constant Huijsmans. Dit resulteerde in *De onbekende Vincent van Gogh. Leren en tekenen in Tilburg, 1866-1868*

(Tilburg 1972). Van den Eerenbeemt zette in zijn werk de kwaliteiten van Huijsmans uiteen en probeerde het belang ervan voor Van Gogh aan te tonen. Als docent tekenen aan de Tilburgse Rijksscholengemeenschap Willem II - de voormalige Rijks-HBS - raakte jaren later Ad Willems geïntregerd door zijn verre voorganger Constant Huijsmans. Hij wijdde enkele publicaties aan hem en annoteerde het dagboek dat Huijsmans bijhield toen hij in 1883 een tocht vanuit Den Haag naar Brabant en België maakte. Dit mondde uit in *Constant Huijsmans' laatste reis. Schier ultieme exercities in voyeurisme* (Tilburg 1989).¹ Daarnaast vindt men Huijsmans incidenteel vermeld in voornamelijk publicaties over (kunst)nijverheid en ornament. Zijn werk wordt slechts kort aangestipt en vaak alleen genoemd in een voetnoot. Soms schaart men hem zelfs onder de Belgen.²

Toch waren voor Huijsmans de omstandigheden redelijk gunstig om in bredere kring bekend te raken. Ondanks zijn afkomst - hij kwam uit een middenstandsmilieu - verkeerde Huijsmans in voldoende hogere kringen om voet aan de grond te krijgen. Zijn functie op de KMA, een officiersopleiding voor de gegoede burgerij en aristocratie, legde de basis voor de standswisseling. De KMA gaf status. Dit gold ook voor de Tilburgse HBS. Toch maakte Huijsmans een sociale overstap die echter slechts ten dele lukte. Niet alleen waren zijn sociaal en economisch kapitaal ontoereikend, ook het provincialisme van de steden Breda en Tilburg stonden zijn mogelijkheden in de weg. Huijsmans bleef daardoor tussen twee standen manoeuvreren.

Waarschijnlijk dankzij de KMA kreeg Huijsmans de gelegenheid in het huwelijk te treden met Louise Kerstens, dochter van een invloedrijke Bredase bierbrouwer. En op de KMA leerde hij in 1838 zijn boezemvriend Pieter Johannes Veth kennen, waarmee hij tot

aan zijn dood zou corresponderen. Veth verwierf na het verlaten van de KMA in 1841 nationaal en internationaal grote bekendheid als Indoloog. Daarnaast was hij jarenlang hoofdredacteur van *De Gids* en bekleedde nog talrijke andere invloedrijke posities. In die zin mag het uitzonderlijk genoemd worden dat Huijsmans - al zal dat ook met hulp van Veth zijn geweest - herhaalde malen in *De Gids* kon publiceren. Dit tijdschrift bevatte immers alle ingrediënten die niet natuurlijkerwijs bij Huijsmans pasten. *De Gids* was een blad voor en door intellectuelen behorende tot de elite in Nederland, met een overwegend protestante achtergrond en vooral wonend in het westen van het land. In zijn indrukwekkende *De letterheren. Liberale cultuur in de negentiende eeuw: het tijdschrift De Gids* (Amsterdam 1997) schetst Remieg Aerts uitgebreid het liberale milieu rond dit maatschappijkritisch tijdschrift.

Huijsmans had zijn karakter niet mee. Hij was een eenling, bescheiden, dienstbaar, had weinig zelfvertrouwen en was zeker geen strateeg. Zijn leven lang keek hij hoog op tegen Veth die het maatschappelijk gezien gemaakt had. De correspondentie met Veth is de enige bron waarin aard en emoties van Huijsmans duidelijk tot uiting komen. De briefwisseling is echter verre van compleet. Slechts 51 brieven zijn er bewaard gebleven, waarvan er 48 door Huijsmans zijn geschreven en drie door Veth waarvan één na Huijsmans' dood. De eerste zes brieven dateren van oktober 1841 tot april 1844, de rest is geschreven tussen juni 1865 en augustus 1885. Dit betekent dat er een periode van zo'n twintig jaar volledig ontbreekt. Toch geeft de correspondentie een goed beeld van het zeer gecompliceerde karakter van Huijsmans.

De functies die Constant Huijsmans uitoefende, werden niet bewust door hem gekozen. Het waren veelal de omstandigheden die zijn maatschappelijke posities

Willems, 'Een schets'; en idem, 'Nieuwe Huijsmans schetsen'.

Zie bijvoorbeeld Martis, *Voor de kunst*, 149, noot 74; Eliëns, *Kunst, nijverheid*, 73 en 143, noot 293; Thomas, *De leer*, 36; en Van Rheeden, *Formalisme*, 74. Van Rheeden rekent Huijsmans in zijn *Om de vorm* tot de Belgen (p. 20).

bepaalden. Daarmee toont zijn leven veel overeenkomsten met dat van zijn vader. Voor Jacobus Carolus Huijsmans gooide de Franse bezetting roet in het eten, waardoor hij verstoken bleef van professioneel onderwijs, voor Constant Huijsmans betekende de Belgische Opstand een breekpunt. Een oogkwaal belemmerde vader Huijsmans in 1805 in Parijs te studeren en hij werd tekenmeester in Breda. Eerst op de tekenacademie, later op het Stadstekeninstituut en de KMA. Zijn definitieve blindheid in 1835 noodzaakte zijn zoon Constant uit Parijs naar huis te keren en de zorg voor het grote gezin op zich te nemen. Het betekende een dramatische wending in hun beider carrière en de teleurstelling moet voor Constant heel groot zijn geweest. Een vrij kunstenaarschap dat beiden ambieerden, zat er niet meer in. Breda was er te klein voor en lag te geïsoleerd. Beiden moeten dan ook als mislukte kunstenaars worden beschouwd.

Constant Huijsmans nam noodgedwongen de functies van zijn vader over. Het is echter opvallend hoe hij zich met hart en ziel aan het tekenonderwijs wijdde. Hij had grote kennis van het vak en hij toonde zich een groot didacticus en pedagoog met oog voor de leerling. Er zou veel van waarde verloren zijn gegaan wanneer Huijsmans zich alleen met het vrije kunstenaarschap had beziggehouden. Zijn innoverende en stimulerende kracht kwam namelijk vooral in zijn tekenonderwijs tot uiting en niet in zijn bezigheden als vrij kunstenaar.

Het boeiende aan het leven van Constant Huijsmans is dat het zeer verschillende facetten in zich verenigt. Het geeft een prachtig beeld van de culturele, maatschappelijke en politieke omstandigheden waarbinnen deze negentiende-eeuwse kunstenaar zich bewoog. Eerdere publicaties over kunstenaars en kunstonderwijs in de negentiende eeuw vertonen raakvlakken met het leven van Huijsmans. Zo schreven Annemieke Hoogenboom in haar *De stand des kunstenaars* (Leiden 1993) en Chris Stolwijk in zijn *Uit de schilderswereld. Nederlandse kunstschilders in de tweede helft van de*

negentiende eeuw (Leiden 1998) over de maatschappelijke positie van de kunstenaar. Hoewel de dissertaties van Hoogenboom en Stolwijk zich vooral richten op kunstenaars in de steden Dordrecht, Den Haag en Amsterdam passen vader en zoon Huijsmans zeer goed in het door hen geschetste profiel. Dit profiel heeft niet alleen betrekking op hun afkomst maar ook - en dit geldt vooral voor Constant Huijsmans - op het negentiende-eeuwse beeld van de kunstenaar. Enerzijds werd van hem verwacht dat hij als een soort priester door middel van de kunst het verhevene zou weergeven. Anderzijds moest hij voor het banale en materiële dagelijkse brood zorgen. Jacobus Carolus Huijsmans is een voorbeeld van een schilder voor wie broodwinning op de eerste plaats kwam en die zich - voor zover bekend - nauwelijks bezighield met de vraag naar de 'ware' kunst. Hij maakte datgene waar het publiek om vroeg. Zoon Constant daarentegen kwam - geheel in overeenstemming met zijn karakter en de tijd - wel voor dat dilemma te staan. Zijn artikel 'De ware beschaving' in *De Gids* van 1872 refereert aan dit dilemma. Doordrongen van de burgerlijke cultuur analyseerde Huijsmans de 'ware' beschaving en de 'schijnbeschaving' in zowel de maatschappij als in de kunst. Hij omschreef een zeer breed terrein van voorwaarden die naar zijn mening noodzakelijk waren om van de mens een beschaafd wezen te maken. Toegespitst op de kunst diende een kunstwerk de geest van een beschouwer naar een hoger niveau te voeren. Wanneer dit niet gebeurde, had het de kunstenaar aan hogere inspiratie ontbroken. Toch ontkwam Huijsmans zelf niet aan de materiële dwang. Zijn omschakeling in 1830 van het historische genre - de verheven kunst - naar de pretentieloze landschapskunst werd door oorlogsomstandigheden ingegeven. Zijn omschakeling omstreeks 1840 van het landschap naar het interieurstuk, van de ene pretentieloze kunst naar de andere, was puur ingegeven door materiële motieven. Met het schilderen van interieurs dacht hij beter de kost te kunnen verdienen. Voor hem werd het brood op de plank belangrijker dan een kunstenaarsutopie. En met de

keuze voor het - zij het inmiddels door hem geaccepteerde - tekenmeesterschap aan een beroepsopleiding deed hij helemaal een concessie die ver van de 'ware' kunst verwijderd was. Tegen beter weten in exposeerde Huijsmans nog tot 1851 op de Tentoonstellingen van Levende Meesters. Misschien moet de reden hiervan gezocht worden in het feit dat hij niet kon accepteren dat het professionele kunstenaarschap niet voor hem was weggelegd.

De strijd tussen de verheven en de pretentieuze kunst is uit de doeken gedaan in Jenny Reynaerts' dissertatie *Het karakter onzer Hollandsche School. De Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam 1817-1879* (Amsterdam 2000). Ook Constant Huijsmans kreeg onderricht in de verheven kunst. Hij begon aan de Antwerpse academie met het oefenen van de historieschilderkunst onder leiding van de befaamde Matthijs van Bree, een schilder die na zijn dood in de vergetelheid raakte. Guido Jansen toonde echter in 'De vergankelijke glorie van Matthijs van Bree (1773-1839)' aan dat Van Bree tijdens zijn leven in staat was geweest een grote naam op te bouwen.¹ Vanwege de Belgische Opstand moest Huijsmans zich noodgedwongen richten op de landschapschilderkunst. Of hij, als het lot hem gunstig was geweest, zich verder in de historie bekwaamd zou hebben, is overigens nog maar de vraag. Feit is dat Nederland geen traditie kende op dat gebied en slechts een enkeling in staat was er de kost mee te verdienen.

Voor de geschiedenis van het kunstonderwijs en de nijverheid, het terrein dat voor Constant Huijsmans zo belangrijk zou worden, zijn de dissertaties van Herbert van Rheeden en Adi Martis onontbeerlijk. In *Formalisme en expressie, ontwikkelingen in de geschiedenis van het teken- en kunstonderwijs in Nederland en Nederlands-Indië gedurende de 19e en 20e eeuw* (z.p. 1988) is dat deel van belang, waarin Van Rheeden het conflict uiteenzet tussen het hoger gericht kunstonder-

wijs en het industrieel gericht tekenen. Martis schetst in zijn *Voor de kunst en voor de nijverheid. Het ontstaan van het kunstnijverheidsonderwijs in Nederland* (z.p. 1990) de ontwikkeling van het tekenonderwijs op het gebied van zowel hoger onderwijs als beroepsonderwijs vanaf 1817 tot 1925. Hij gaat vooral in op (het ontbreken van) de invloed van de overheid en zet alle bepalingen en wettelijke regelingen op een rij. In het recent verschenen boek "*Een speurtocht naar samenhang*". *Het rijksschooltoezicht van 1801 tot 2001* (Den Haag 2001) geeft dr. N.L. Dodde inzicht in de rol van rijksschoolopzieners en rijksonderwijsinspecteurs op het Nederlandse schoolstelsel.

Specifiek gericht op het nijverheidsonderwijs is het proefschrift van Mienke Simon Thomas *De leer van het ornament* (Amsterdam 1996). Opvallend is dat in haar werk Huijsmans slechts één maal voorkomt terwijl hij juist in een vroeg stadium de nadruk legde op het ornament als basis voor de nijverheid. Voor de tekenscholen in hun vroegste vormen is 'De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en het tekenonderwijs 1785-1900' van Paul Knolle² van belang evenals de dissertatie van Coert Peter Krabbe die in zijn *Ambacht Kunst Wetenschap. Bevordering van de bouwkunst in Nederland 1775-1880* (Zwolle/Zeist 1998) vooral het bouwkundig onderwijs onder de loep neemt.

Inzicht in de tekenmethoden en tekenvoorbeelden die Huijsmans gebruikte voor het samenstellen van de drie door hem ontwikkelde tekenmethoden krijgt men door de dissertaties *Willem Goeree Teykenkonst (1668). Een kritische geannoteerde editie* (Leiden 1998) van Michael Kwakkelstein en *Het noord- en zuidnederlandse tekenboek 1600-1750* (Ter Aar 1979) van Jacob Bolten te raadplegen.

Naast genoemde werken is er nog een aantal publicaties dat in verband gebracht kan worden met belangrijke, persoonlijke contacten van Constant Huijsmans. Genoemd kan worden de onlangs verschenen

Janssen, 'De vergankelijke glorie'; Van Bree, *Cahier d'études*; en idem, *Leçons de Dessin*.

² Knolle, 'De Maatschappij tot Nut'.

dissertatie van Paul van der Velde *Een Indische liefde. P.J. Veth (1814-1895) en de inburgering van Nederlands-Indië* (Leiden 2000), waarmee hij Veth aan de vergetelheid onttrok. Het werk is geheel gewijd aan deze boezemvriend van Huijsmans. Dat Huijsmans er alleen in genoemd wordt gedurende de drie jaren dat Veth in Breda woonde, geeft aan dat hij geen deel uitmaakte van de wetenschappelijke wereld waarin Veth verkeerde. Dit geldt ook voor Huijsmans' vriend Louis Royer. In de catalogus *Louis Royer 1793-1868. Een Vlaamse beeldhouwer in Amsterdam* (Amsterdam 1994), onder redactie van Eugène Langendijk en Guus van den Hout, blijkt dat Huijsmans niet echt tot de kring van Royer behoorde.

Het leven van Huijsmans, zijn positie op de instituten en het tekenonderwijs voor de 'nuttige' kunsten worden behandeld in drie aparte delen. Gekozen werd voor een thematische opbouw, waarbij de correspondentie met Pieter Veth als een rode draad door de dissertatie loopt.

Het eerste deel beschrijft de persoonlijke levens van vader Jacobus Carolus Huijsmans en zijn zoon Constant Huijsmans en de posities die ze op de instituten innamen. Over Jacobus Huijsmans is niet veel bekend. Hij heeft slechts één brief achtergelaten en enkele

schilderijen. Door bestudering van de politieke en maatschappelijke omstandigheden in zijn tijd en het raadplegen van documenten zoals patentregisters en verslagen van het tekeninstituut valt zijn leven tot op zekere hoogte te reconstrueren. Voor de ontrafeling van Constant Huijsmans' leven vormen de correspondentie met Pieter Veth en Huijsmans' artikel over de 'ware' beschaving het uitgangspunt.

Deel twee behandelt op institutioneel niveau de instellingen waar vader en zoon Huijsmans les gaven. Uitgangspunt vormen de situaties op de instituten zoals Huijsmans die in zijn brieven schetste. Aangezien deze verre van volledig zijn, worden ze aangevuld met behulp van diverse publicaties over het negentiende-eeuwse tekenonderwijs.

Het derde deel heeft het tekenonderwijs tot onderwerp. De brieven van Huijsmans laten ons echter op dit terrein nagenoeg in de steek. Daarom zijn voor dit deel zijn publicaties, tekenmethoden en recensies als uitgangspunt genomen. Deze worden samen met artikelen van tijdgenoten in een breder perspectief gezet.

De bijlagen verduidelijken het tekenonderwijs voor de 'nuttige' kunsten in cijfers, methoden, lesprogramma's, medailles en voorbeelden.